

Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

Jedno dítě a dvě rodiny - inovativní přístup k řešení situace dítěte mimo péči rodičů

RODINNÁ ASISTENCE

Projekt realizovaný v rámci Operačního programu Zaměstnanost Evropského sociálního fondu

Číslo výzvy: 03_17_076

Název výzvy: Podpora inovativních služeb pro ohrožené děti a rodiny

Registrační číslo: CZ.03.2.X/0.0/0.0/17_076/0011445

Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

Autor: PhDr. Eva Rotreklová
Odborná spolupráce: Mgr. Gabriela Lockerová
Odborný konzultant: Jitka Pallas
Evaluace: PhDr., Bc. Miloslav Macela

TRIADA 2020 - 2022

Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

Obsah

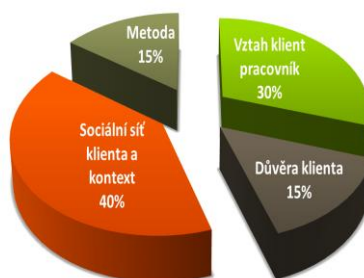
Ideové východisko	4
Cílová skupina	5
Legislativní rámec	7
Kvalifikace rodinného asistenta	7
Pěstouni na přechodnou dobu v roli rodinného asistenta	9
Spolupráce rodiny s rodinným asistentem	9

TRIADA – Poradenské centrum usiluje o komplexní služby pro dítě umístěné mimo rodičovskou péči. Své odborné služby poskytuje nejen náhradním rodinám, ale také rodinám původním. V rámci inovativní koncepce nahlíží na umístění dítěte mimo rodinu jako na jedno z opatření sociálně právní ochrany dětí, které však samo o sobě není řešením. Inovativní koncepce systematicky propojuje doprovázení pěstounské péče s doprovázením rodičů umístěného dítěte a doplňuje je dalšími nástroji sociální práce s rodinou, přičemž jedním z nich je rodinná asistence. Tento metodický materiál je tedy třeba vnímat v kontextu inovativní metodiky pro doprovázení dítěte v pěstounské péči. Objasňuje základní principy inovativní koncepce, role a kompetence jednotlivých aktérů a jejich týmovou spolupráci.

Ideové východisko

Systém SPOD nabízí různé nástroje podpory ohrožených rodin v podobě odborných, více či méně specializovaných služeb. Spolupráci s těmito službami a odborníky zpravidla doporučují rodičům pracovníci OSPOD, či ji rovnou kladou jako podmínku pro setrvání nebo návratu dítěte do rodiny. Takto naplánovaná podpora rodiny však často naráží na tzv. nemotivovanost, neochotu rodičů ke spolupráci. Britská studie (McKeown, 2000) zabývající se tím, jaké faktory měly největší vliv na zlepšení situace ohrožených rodin, došla k závěru, že zvolená metoda ovlivňuje výsledek jen z 15%, stejně jako důvěra samotné rodiny v to, že se její situace může zlepšit. Největší význam spočívá v podpoře přirozené sociální sítě rodiče a celkovém kontextu (40%). Celých 30% úspěchu pak tvoří vztah mezi klientem a pracovníkem, jeho kvalita je tedy jedním ze základních faktorů ovlivňujících výsledný efekt práce s rodinou.

Rodinná asistence spadá pod činnosti sociálně právní ochrany dětí a je rozšiřujícím nástrojem doprovázení výkonu pěstounské péče. Je podpůrným nástrojem, který se zaměřuje na získání či posílení nedostačujících rodičovských kompetencí, zejména v oblasti praktické péče o dítě a rodinu. Doplňuje působení pěstounů při podpoře zachování vrozených vztahů dítěte a umožnění jeho návratu do péče rodičů. Rodinná asistence je prvkem přinášejícím do podpory rodiny kontinuitu - zapojí se v době umístění dítěte mimo rodinu s cílem vytvářet podmínky pro možný návrat dítěte do péče rodičů a v této podpoře pokračuje i po návratu dítěte do rodiny, či případně přechodu do jiné formy následné péče.

Základním principem rodinné asistence je respekt k osobě rodiče a k jeho rodičovství.

Cílová skupina

Rodinná asistence je určena rodičům, případně jiným blízkým osobám děti umístěných mimo péči rodičů, které potřebují získat či posílit své rodičovské schopnosti a dovednosti.

Rodinná asistence může být využita v kterékoliv variantě a fázi umístění mimo péči rodičů

- v průběhu umístění, kdy cílem je podpořit takové změny v rodině, aby byl možný návrat dítěte do péče rodičů,
- v průběhu umístění, kdy je zřejmé, že nebude možný návrat dítěte do péče rodičů - pro podporu udržení vztahu rodiče a dítěte,
- při přípravě rodiny na převzetí dítěte zpět do péče v intenzivním navykacím režimu,
- po návratu dítěte do péče rodičů,
- při přípravě rodiny na přechod dítěte z PPPD do následné péče.

Využití rodinné asistence je možné uvažovat pro:

- rodiny, v nichž je potřeba podpory v dosažení určitých praktických změn rodiny – zejména jde o socioekonomické otázky,
- rodiny, ve kterých je potřeba posílit výchovné kompetence rodičů - podpořit možnost reflexe výchovných postupů a náhledu na řešení jednotlivých situací ve vztahu k péči a výchově dítěte.

Příklady:

a) podpora změn v rodině pro umožnění návratu

Situace v okamžiku umístění do PPPD:

- matka opustila dítě ihned po narození – byla přesvědčena, že se o dítě nedokáže postarat, plánovala ponechat ho k adopci; cca po týdnu přišla na OSPOD s tím, že o dítě pečovat chce
- v té době žila spolu se svým dospívajícím synem v chatce v zahradní kolonii
- OSPOD matku zná, je v jeho evidenci na základě její bytové situace, avšak péči o syna v rámci svých možností zajišťuje dobře
- z pohledu OSPOD brání návratu dítěte do péče matky zcela nevyhovující zázemí pro novorozence
- matce dělá obtíže komunikace s úřady, má tendenci se jim vyhýbat

Podpora rodinným asistentem:

- doprovody při jednáních a kompletace dokumentů pro žádosti o obecní bydlení a další související sociální projekty, později dopomoc s organizací stěhování a vybavení nového bydlení,
 - sekundárně podpora udržení rodičovské role – rozhovory o průběhu kontaktů, prohlížení fotografií, podpora při plánování schůzek,
 - podpora při obstarání základní výbavy pro dítě – informace o různých zdrojích - inzerce, bazary..., doprovody,
- podpora rodinným asistentem navazuje na podporu pěstounky na přechodnou dobu a klíčového pracovníka – udržení rodičovské role, vytváření vztahu s dítětem, osvojování dovedností v péči o dítě.

b) podpora udržení vztahu rodiče a dítěte

Situace v době umístění v PPPD:

- dítě je umístěno v PPPD asi 60 km od místa bydliště matky
- matka je simplexní, špatně se orientuje v místě i čase, její výchovné kompetence jsou snižené natolik, že je zřejmé, že nebude schopna soustavné péče

Podpora rodinným asistentem:

- doprovody při cestování na kontakty do místa aktuálního bydliště dítěte – mechanismy pro orientaci v čase odjezdu autobusu, zácvik pořízení jízdenky, orientace na autobusovém nádraží, orientace v cílovém městě,
- příprava na kontakt - rozhovory o vhodných dárcích a pozornostech pro dítě, o náplni společně stráveného času,
- reflexe průběhu kontaktu – co se dařilo, co ne, jak příště...

c) příprava na převzetí dítěte zpět do péče

Situace v době, kdy je zřejmé, že se dítě vrací do péče rodiče

- důvodem umístění byly zdravotní komplikace na straně dítěte, na které rodina nedokázala adekvátně reagovat, krátce po narození se dítě ocitlo v nemocniční péči, kde strávilo cca 4 měsíce
- dítě je v PPPD aktuálně umístěno téměř půl roku, je podán návrh na návrat dítěte do péče rodičů, který OSPOD podporuje, zdravotní stav dítěte se stabilizoval, je nasazena adekvátní léčba
- s rodiči probíhají pravidelné kontakty 2x týdně

Podpora rodinným asistentem:

- podpora při obstarání základní výbavy pro dítě – informace o různých zdrojích - inzerce, bazary..., doprovody, podpora při přípravě domácnosti na příchod dítěte,
 - asistence postupně se prodlužujících kontaktů bez přítomnosti pěstounky – zácvik do péče, příprava a podávání stravy, podávání medikace (včetně přípravy a následné reflexe),
- podpora rodinným asistentem navazuje na podporu pěstounky na přechodnou dobu a klíčového pracovníka – posílení vztahu s dítětem, osvojování dovedností péče.

d) podpora po návratu dítěte do péče rodičů

Situace v době návratu

- do péče matky po ročním pobytu v PPPD vrátilo čtyřleté dítě, důvodem pro umístění byl akutní psychický stav matky
- v průběhu umístění matka začala spolupracovat s psychologem a psychiatrem

Podpora rodinným asistentem:

- podpora matky při zvládání běžných výchovných situací – reflexe výchovných postupů, porozumění projevům dítěte po změně výchovného prostředí, nastavení denního režimu,
- podpora v integraci obnovené rodiny v přirozeném prostředí – MŠ, volnočasové aktivity,
- podpora aktivního přístupu matky k léčbě.

e) přechod dítěte z PPPD do následné péče – péče příbuzných/PP/ÚV

Situace v době přechodu a určitý čas po něm

- dětem (sourozenecká skupina) uplynul možný rok pobytu v PPPD, rozhodnutím soudu byly svěřeny do ústavní výchovy
- rodiče jsou spíše simplexní, žijí pod hranicí chudoby

Podpora rodinným asistentem:

- doprovod rodinného asistenta do vybraného ústavního zařízení, zajištění seznámení rodičů se zařízením, jeho režimem a personálem,
- podpora při pravidelných kontaktech s dětmi – nácvik zvládnutí cesty do dětského domova – vyhledání spoje, pořízení jízdenek, práce s časem, trasa od dopravního spoje do dětského domova...zpočátku doprovody než rodiče získají jistotu, že zvládnou cestovat sami,
- podpora při naplňování času návštěvy s dětmi – vycházka po okolí, zmapování možností vyžití v okolí (např. hřiště),
- podpora udržení rodičovské role – příprava a reflexe průběhu kontaktů.

Legislativní rámec

Rodinná asistence je činností vázanou na doprovázení výkonu pěstounské péče, může být tedy realizována pouze organizacemi s pověřením k výkonu sociálně právní ochrany dětí v rozsahu:

- pomoci rodičům při řešení výchovných nebo jiných problémů souvisejících s péčí o dítě,
- poskytování nebo zprostředkování rodičům poradenství při výchově a vzdělávání dítěte a při péči o dítě zdravotně postižené,
- uzavírání dohody o výkonu pěstounské péče podle § 47b,
- poskytování osobě pečující, s níž organizace uzavřely dohodu o výkonu pěstounské péče (§ 47b), výchovnou a poradenskou péči při výkonu pěstounské péče a sledování výkonu pěstounské péče.

Kvalifikace rodinného asistenta

Dle § 49 a § 49a Zákona o Sociálně právní ochraně dětí, je u pracovníků v SPOD vyžadována zejména:

- odpovídající odborná kvalifikace,
- trestní bezúhonnost,
- zdravotní způsobilost.

Dosavadní zkušenosti nás vedou k dalším osobnostním a kvalifikačním předpokladům nad rámec zákonných požadavků, které by měl rodinný asistent splňovat:

- **empatický a nehodnotící přístup** – rodinný asistent se při své činnosti setká s řadou rodin s velmi rozdílnými životními styly, normami a hodnotami, musí být schopen tyto rodiny přijmout takové, jaké jsou a nehodnotit je jako celek ani jejich jednotlivé členy,
- **dobré komunikační schopnosti** – rodinný asistent musí být schopen komunikovat s lidmi různé intelektové úrovně, dospělými i dětmi, volit přiměřený slovník, rozvíjet komunikaci na různá témata a podpořit tak důvěru rodiny ve svou osobu, ověřovat si, že rodiny všemu dobře rozumí,

- **vlastní rodičovská zkušenost** – pro rodinného asistenta je vlastní rodičovská zkušenost nedílnou součástí sebezkušenosti, umožňuje zejména nepřenositelný prožitek hodnoty rodičovství a síly vrozeného vztahu, včetně porozumění významu rodičovské figury pro dítě a v neposlední řadě přináší praktické dovednosti v péči a výchově dítěte,
- **minimálně 2 roky praxe v přímé práci s rodinou** – může se jednat o poměrně široké spektrum činností, v nichž asistent tuto zkušenost získal, od práce v oblasti SPOD či sociálních služeb, přes školství, zdravotnictví, volnočasové aktivity typu mateřská centra až po pěstounství (na přechodnou dobu), podstatná je zkušenost v práci nejen s dítětem, ale zejména s rodičem; základem tohoto požadavku je to, že rodinný asistent má z praxe ověřené, jak se sám cítí v oblasti práce s touto cílovou skupinou, resp. jak „splňuje“ výše uvedené předpoklady,
- **časová flexibilita** – rodinný asistent by měl být schopen reagovat na specifické potřeby rodin, pokud jde o dobu (dopoledne, odpoledne, pracovní dny, víkendy), četnost i délku trvání společných schůzek,
- **řidičský průkaz** – činnost rodinného asistenta je převážně terénní, tedy poskytovaná v přirozeném prostředí rodin a možnost dojíždět za rodinou je potřeba zásadní.

Současný nárok na formální vzdělání ve studijních oborech stanovených zákonem není pro potřeby výkonu rodinné asistence odpovídající. Rodinný asistent nepracuje samostatně s rodinou, ale je v úzké spolupráci s klíčovým pracovníkem rodiny, pracuje na konkrétních praktických záležitostech. Jeho činnosti a požadavky na jeho kvalifikaci je možné vykládat jako paralelu ke kvalifikačním požadavkům na pracovníka v sociálních službách. Nárokem na formální vzdělání rodinného asistenta však zcela jistě je minimálně ukončené středoškolské vzdělání, které předpokládá určitou míru obecných znalostí, dovedností a komunikační úrovně.

Pro pozici rodinných asistentů se nabízí možnost využít pěstounů na přechodnou dobu, kteří svoje aktivní působení již ukončili. Jejich zkušenosti s výkonem pěstounské péče na přechodnou dobu lze považovat za kvalifikaci zvláště příhodnou.

Komentář

Cílem projektu, v jehož rámci vznikají tato metodická doporučení, je přinést inovativní prvky do oblasti práce s rodiči dítěte umístěného mimo rodinu, zejména v pěstounské péči. Součástí navrhovaných postupů je také příprava odborného vzdělávání pro rodinné asistenty, která by se měla z poloviny opírat o sebezkušenostní výcvik. Jak vyplývá z výše uvedeného, odborná kvalifikace dle zákona ještě nezajišťuje specifické dovednosti, jež by měl rodinný asistent mít. Sebezkušenost vede k práci na svých schopnostech, které následně prohlubují potřebné dovednosti. Inovativnost vidíme v navázání tohoto sebezkušenostního výcviku na konkrétní praxi, což umožňuje pracovat se skutečně prožitými situacemi.

Jedním z úskalí práce s rodinami je fakt, že většina z nás vyrostla v nějaké rodině, přinášíme si s sebou do své profese často pocit, že fungování rodiny je něco, čemu dobře rozumíme a s čím máme všichni řadu zkušeností. Vypadá to tedy, že není třeba žádná specifická kvalifikace. Jenže naše zkušenosti nás ovlivňují v tom, jak vnímáme a hodnotíme fungování rodin jiných. Z našeho pohledu tedy není ani tak důležité, v jakém oboru asistent získal formální vzdělání, jako specifická příprava na výkon této konkrétní činnosti.

Pěstouni na přechodnou dobu v roli rodinného asistenta

Jednou z variant pilotního ověřování inovativního nástroje rodinné asistence byla otázka, zda a jak je pro činnost rodinného asistenta možné využít přechodné pěstouny.

Výhody překrytí role přechodných pěstounů a rodinného asistenta:

- již existující navázaný vztah pěstounů s rodičem,
- rodič je většinou nejlépe nastaven na spolupráci právě s osobou, která o jeho dítě aktuálně pečuje,
- pěstouni znají zcela přesně potřeby a zvyklosti dítěte, na něž je třeba reagovat,
- zabrání se přetížení rodiče nadměrnou „podporujících“ profesionálů,
- v situaci předávání dítěte zpět do péče rodičů či následné péče překrytí rolí koresponduje s procesem předávání, respektuje potřeby dítěte z hlediska pozvolného přenesení vazby.

Rizika překrytí role přechodných pěstounů a rodinného asistenta:

- omezená kapacita přechodných pěstounů, a to jak aktuální, tak dlouhodobá - zejména po přijetí dalšího dítěte do přechodné pěstounské péče může být kapacita přechodných pěstounů velmi rychle vyčerpána.

Z tohoto pohledu se jeví jako velmi vhodné využít přechodné pěstouny zejména v počáteční fázi spolupráce s rodičem, k vybudování důvěry rodičů v podpůrná opatření a zprostředkování spolupráce s rodinným asistentem.

Spolupráce rodiny s rodinným asistentem

Rodinný asistent je zaměstnancem doprovázející organizace pro výkon pěstounské péče, úzce spolupracuje s klíčovým pracovníkem dané rodiny a společně jsou součástí týmu podpory (viz metodika doprovázení dítěte v pěstounské péči).

V rámci inovativní koncepce dochází k prvotnímu navázání kontaktu s rodinou prostřednictvím doprovázení výkonu pěstounské péče. V inovativní koncepci klíčový pracovník doprovázení spolupracuje jak s pěstouny, tak s rodiči a vstupuje do kontaktu s odpovědným pracovníkem OSPOD. Role klíčového pracovníka spočívá zejména ve vytváření podmínek pro spolupráci pěstounů a rodičů. Klíčový pracovník reflektuje s pěstouny a rodiči cíle a dosavadní průběh pěstounské péče, podporuje jejich vzájemnou komunikaci a plánuje společně s nimi další kroky spolupráce, včetně zapojení rodinného asistenta.

V situacích, kdy klíčový pracovník vnímá prostor pro podporu rodiny prostřednictvím rodinné asistence, je jeho úkolem:

- objasnit pěstounům i rodičům možnou formu podpory a současně ji rodičům nabídnout,
- projednat s rodiči cíle a obsah rodinné asistence,
- vybrat vhodného rodinného asistenta, rodinu a asistenta vzájemně seznámit,
- specifikovat společně s rodiči a asistentem konkrétní podobu rodinné asistence – kroky k dosažení cíle, frekvenci setkávání, místo setkávání apod.,

- společně s rodiči a rodinným asistentem průběžně hodnotit plnění programu asistenční pomoci, jeho změny a doplňky,
- metodicky vést průběh poskytování rodinné asistence a poskytovat asistentovi odborné konzultace v konkrétních situacích při práci s rodinou,
- podpořit komunikaci a řešení neočekávaných či jinak obtížných situací,
- zprostředkovávat podstatné informace pěstounovi pečujícímu aktuálně o dítě,
- informovat o zapojení rodinného asistenta do práce s rodinou odpovědného pracovníka OSPOD a navrhnout zapracování této formy podpory do IPOD.

Kompetence rodinného asistenta:

- jsou v oblasti nácviku a řešení praktických záležitostí v péči o dítě a zajištění chodu rodiny;
- opírají se o plán podpory, který společně s rodinou vytváří klíčový pracovník;
- po stanovení obsahu, cílů a formy spolupráce rodinný asistent samostatně s rodinou realizuje jednotlivé kroky k dosažení stanovených dílčích cílů, domlouvá s rodinou termíny společných setkání i jejich konkrétní obsah;
- ve své činnosti vychází z konkrétních bodů IPOD, rozpracovává ho a uvádí do praxe;
- dle potřeby se účastní jednání s OSPOD, pěstouny, případových konferencí apod.;
- účastní se porad pracovního týmu, setkání týmu podpory a supervizí a dále se vzdělává.

Rodinná asistence je založena na **individuální případové práci** s rodinou, resp. s jejími jednotlivými členy. Podpora rodinné asistence je **určena zásadně rodiči** nebo osobě blízké dítěti (pečující prarodič, blízký příbuzný či jiná taková osoba). Působení rodinného asistenta je zaměřeno na:

- posílení role rodičů,
- posílení rodičovských schopností a dovedností s cílem pomoci rodičům vytvořit takové rodinné prostředí, které bude zajišťovat všechny potřeby dítěte,
- na rozvoj schopností a praktický nácvik dovedností souvisejících se zajištěním péče a výchovy dítěte, včetně vedení domácnosti, hospodaření a vyřizování osobních záležitostí.

Formy práce a konkrétní činnosti asistenta v těchto aktivitách jsou závislé na přáních, možnostech a schopnostech rodičů a na jejich aktuální situaci.

Aktivity rodinného asistenta:

- podpora při výchově dítěte - vyrovnávání se s výchovně obtížnými situacemi, získání náhledu na jednotlivé výchovné prostředky a jejich adekvátní používání, budování vrstevnických vztahů dítěte,
- podpora při péči o dítě - nácvik základních postupů péče o dítě dle věku a jeho potřeb (strava, hygiena, vhodné oblékání, denní režim),
- podpora při rozvoji dítěte - nácvik her s dítětem, včetně pořízení vhodných hraček, cílený rozvoj řeči, zrakové, sluchové percepce, motoriky,
- podpora při vedení domácnosti – praktický nácvik činností a dovedností v domácím prostředí (úklid, vaření, hospodaření, organizace domácnosti),
- doprovázení a podpora při vyřizování osobních záležitostí (na úřady, do škol, k soudům apod.) – psychická podpora, zorientování se v situaci, příprava na jednání, pomoc s vyplněním žádostí, formulářů, sepsání oficiální korespondence ad.

Intenzita spolupráce rodinného asistenta s rodinou vychází z dané situace a konkrétních potřeb rodiny a je předmětem dohody mezi rodinou, klíčovým pracovníkem a rodinným asistentem. Podstata rodinné asistence však vychází z poměrně intenzivní spolupráce, čímž se vytváří tolik potřebný prostor pro vybudování důvěrného profesionálního vztahu. Rodiče poté, co začnou asistentovi důvěřovat, sami otevírají důležitá témata. Asistent také získává poměrně rychle přehled o obvyklém fungování rodiny, výchovném přístupu rodičů, jejich rodičovském potenciálu či limitech. Identifikuje silné stránky rodiny, na kterých může stavět další spolupráci.

Rodinná asistence má **krátkodobý i dlouhodobý charakter**. Krátkodobě se může jednat pouze o izolovanou podporu asistenta, např. při vyřízení konkrétních úředních záležitostí. Dlouhodobý charakter spolupráce se vyznačuje systematickou prací, průběžným vyhodnocováním situace a aktualizací potřeb rodiny a dítěte.

Rodinná asistence může probíhat **ambulantní i terénní formou**.

Ambulantní formu je vhodné využít zejména v začátku spolupráce, než se rodina a asistent vzájemně seznámí. Je třeba respektovat soukromí rodiny a to, kdy rodina svoji domácnost asistentovi otevře. Může jít ale také o situace, kdy rodina nemá vhodné zázemí a pro činnosti, na nichž s asistentem spolupracuje, nemá podmínky.

Převažující formou je však práce asistenta v terénu, ať již v domácnosti rodiny, či v jiném prostředí (úřad, park, obchod, širší sociální okolí, škola, lékař, státní instituce, soudy, aj.) Intervence probíhají v přirozeném prostředí rodiny, tak jak to vyžadují její potřeby a přání. Asistent pracuje s reálnými podmínkami, v nichž se rodina nachází, jako např. uspořádání domácnosti, funkční gramotnost rodiče, sociální okolí. Současně jde o prostředí, ve kterém je důležité, aby se rodič naučil uplatňovat své dovednosti a ty, které od asistenta získává.

Spolupráce s rodinným asistentem je ukončena naplněním stanovených cílů a po stabilizaci změněného stavu. Rodinná asistence nekončí současně s ukončením doprovázení pěstounské péče, naopak její činnosti pokračují kontinuálně nadále, zejména pokud se jedná o návrat dítěte zpět do rodiny. V každém případě je vhodné, aby k ukončení spolupráce docházelo postupně, pozvolným rozvolňováním. Nabízí se také možnost transformace rodinné asistence v podporu prostřednictvím spolupráce s kontaktní rodinou (viz metodika kontaktních rodin).

Pokud se rodina rozhodne ukončit spolupráci s rodinným asistentem předčasně, pak by se tak nemělo stát, aniž by byly důvody ukončení důsledně reflektovány s klíčovým pracovníkem. Povinností klíčového pracovníka je projednat s rodinou možnosti, jakým způsobem dosáhnout stanovených cílů (zvládne to sama, s něčí pomocí, s podporou jiné organizace, služby?).